

10.1. კომერციული ბანკის შემოსავლები

როგორც ვიცით, კომერციული ბანკის საქმიანობის მთავარ მიზანს წარმოადგენს მოგება, რომლის წყაროც შემოსავლებია. კომერციული ბანკის მიერ მიღებული შემოსავლები უნდა იყოს იმდენი, რომ გადაფაროს მის საქმიანობასთან დაკავშირებული ყველა ხარჯი, შენარჩუნებულ იქნეს კონკურენტული უპირატესობა, რომელიც, თავის მხრივ, ახალ დანახარჯებს მოითხოვს, შექმნას რეზერვები მოსალოდნელი დანაკარგების გასაწინააღმდეგებლად და საანგარიშო წელი დაასრულოს მოგებით, რათა დაკმაყოფილდეს აქციონერთა მთავარი ინტერესი – მიიღონ დივიდენდები. ამასთან, მნიშვნელოვანია, დივიდენდები არ იყოს დაგეგმილზე ნაკლები. ამ ამოცანის შესრულება არ არის ადვილი, თუ გავითვალისწინებთ გამძაფრებულ კონკურენციას საბანკო ბაზარზე, არსებულ და ახალ საფრთხეებს, რომელთაც შეიძლება მნიშვნელოვანი ფინანსური დანაკარგები მოუტანონ კომერციულ ბანკს.

კომერციული ბანკის შემოსავლები არის მისი საქმიანობის პირდაპირი შედეგი, ანუ სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მისი შემოსავლების წყარო არის საქმიანობის ყველა მიმართულება. ამ თვალსაზრისით, ნებისმიერი ბანკისათვის შემოსავლები იყოფა ორ ძირითად ტიპად: შემოსავლები ძირითადი საქმიანობიდან და დამატებითი შემოსავლები. აქედან გამომდინარე, ბანკი ავითარებს იმ მიმართულებებს, საიდანაც შეძლებს მაქსიმალური მოგების მიღებას, თუმცა, უარს არ ამბობს იმ მცირე შემოსავლებზეც, რომელთა მიღება შესაძლებელია მინიმალური დანახარჯებით და ძირითადი საქმიანობის პარალელურად.

კომერციული ბანკების შემოსავლები ძირითადი კლასიფიკაციით იყოფა ორ ძირითად სახეობად, რომლებიც, თავის მხრივ – რამდენიმე ქვესახეობად:

- **პროცენტული შემოსავლები**
  - პროცენტული შემოსავლები სესხებიდან;
  - პროცენტული შემოსავლები ფასიანი ქაღალდებიდან;
  - სხვა პროცენტული შემოსავლები.
- **არაპროცენტული შემოსავლები**
  - საკომისიო შემოსავლები მომსახურებიდან;
  - შემოსავლები უცხოური ვალუტისა და ფასიანი ქაღალდების დილინგური (ყიდვა-გაყიდვის) ოპერაციებიდან;
  - სხვა არაპროცენტული შემოსავლები.

პროცენტული შემოსავლების ფორმირება ხდება ბანკის მიერ მოზიდული და საკუთარი რესურსების მესამე პირებისათვის დროებით სარგებლობაში გადაცემის შედეგად, როცა ისინი დათქმული ვადის გასვლის შემდეგ უკან აბრუნებენ მას გარკვეულ სარგებელთან (პროცენტთან) ერთად. პროცენტული შემოსავლები სესხებიდან არის კომერციული ბანკების შემოსავლების ძირითადი და ყველაზე სტაბილური წყარო და მიეკუთვნება შემოსავლებს ძირითადი საქმიანობიდან. პროცენტული შემოსავლების მეორე მნიშვნელოვანი ელემენტია ფასიანი ქაღალდებიდან მიღებული პროცენტული შემოსავლები. რაც შეეხება დანარჩენ პროცენტულ შემოსავლებს, აქ შედის ნოსტრო (ბანკის მიერ სხვა ბანკში არსებული) ანგარიშებიდან, გარანტიებიდან, ლიზინგიდან, ფაქტორინგიდან და სხვ.

არაპროცენტული შემოსავლების სპექტრი უფრო ფართოა და მოიცავს როგორც ტრადიციულ, ისე ახალ სახეობებს. არაპროცენტულ შემოსავლებს

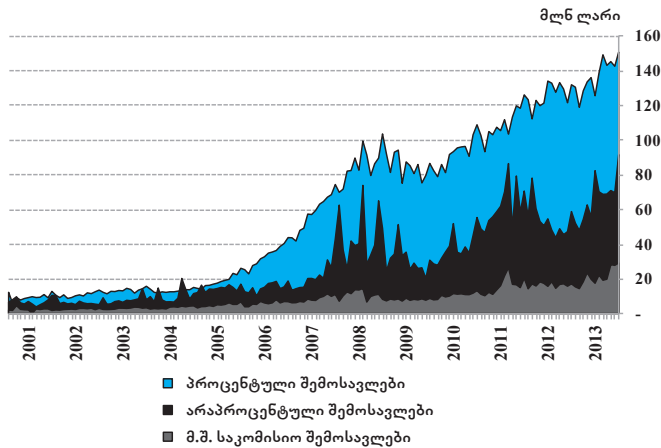
შორის ყველაზე „ცნობილი“ ალბათ ის საკომისიო შემოსავლები განეული მომსახურებიდან, რომელთა შორისაა ანგარიშების გახსნა და მომსახურება, გადარიცხვები, საკასო ოპერაციები და სხვ. როგორც წესი, ასეთი მომსახურების საფასური, ანუ საკომისიო განაკვეთები, თითოეული ოპერაციისათვის დგინდება დამოუკიდებლად ბანკის მიერ საბანკო ბაზრის ტენდენციებიდან გამომდინარე. საკომისიო ცალკეული ოპერაციებისათვის შეიძლება დადგინდეს ოპერაციის მოცულობიდან გამომდინარე (მაგალითად, გადარიცხული თანხის 0.02%), ისე ფიქსირებული სახით (მაგალითად, ანგარიშის მომსახურების საკომისიო თვეში 1 ლარი).

არაპროცენტული შემოსავლების მეორე ძირითადი სახეობაა დილინგური, ანუ ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებული ოპერაციები. აქ შედის როგორც ტრადიციული, უცხოური ვალუტის საკონვერსიო ოპერაციები, ისე შედარებით ახალი, ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვა. დილინგი, ფაქტობრივად, არის სავაჭრო-საპეულაციური ხასიათის ოპერაციები, რომლებიც მუშაობს პრინციპით „იაფად ყიდვა და ძვირად გაყიდვა“. შემოსავლები ფასიანი ქაღალდების დილინგური ოპერაციებიდან არ უნდა ავურიოთ ფასიანი ქაღალდებიდან მიღებულ პროცენტულ ან საინვესტიციო საქმიანობიდან მიღებულ შემოსავლებში.

რაც შეეხება სხვა არაპროცენტულ შემოსავლებს, მათი არეალი ბევრად დიდია და აქ შედის შემოსავლები, რომლებიც მიიღება ისეთი ოპერაციებიდან, როგორებიცაა: საბანკო გარანტიები, პლასტიკური ბარათები, ბროკერული და დეპოზიტური (საშემნახველო) ოპერაციები, ნდობითი ოპერაციები და ა. შ.

საქართველოს საბანკო სისტემის შემოსავლების ზრდა 2006 წლამდე უმნიშვნელო ტემპებით ხდებოდა (ნახ. №10.1.) და პროცენტულ და არაპროცენტულ შემოსავლებს შორის სხვაობა მნიშვნელოვანი არ იყო. 2006 წლიდან, კომერციული ბანკების მიერ დაკრედიტების პროცესის მნიშვნელოვანი გააქტიურების შემდეგ, იწყება მთლიანი შემოსავლების ზრდა, რომელშიც გადამწყვეტ როლს პროცენტული შემოსავლები ასრულებენ.

რაც შეეხება არაპროცენტულ შემოსავლებს, მათი შესამჩნევი ზრდა 2008 წლიდან იწყება და მნიშვნელოვანი რყევებით ხასიათდება. აღნიშნული გარემოება მეტწილად ხასიათდება შედარებით „არასტაბილური“ შემოსავლების სახეობებით (ფასიანი ქაღალდების დილინგური და ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციები, დოკუმენტური ოპერაციები და სხვ.). რაც შეეხება ტრადიციულ და სტაბილურ არაპროცენტულ შემოსავლებს – საკომისიო შემოსავლებს განეული მომსახურებიდან, მათი ზრდა ხდებოდა ნელი, მაგრამ თანაბარზომიერი ტემპებით, თუმცა, მისი ხვედრითი წილი მცირდებოდა სხვა შემოსავლების ზრდასთან ერთად. აღნიშნული ტენდენციის უფრო თვალსაჩინო სურათი და ახსნა ქვემოთ იქნება მოცემული.

ნახ. №10.1. საქართველოს საბანკო სისტემის შემოსავლების ყოველთვიური დინამიკა (2001-2013)

დამოუკიდებელი საქართველოს საბანკო სისტემის განვითარების პირველ ეტაპზე (90-იანი წლები), როცა ეფექტიანი დაკრედიტების მექანიზმები თითქმის არ არსებობდა და კომერციული ბანკების მიერ მიღებული პროცენტული შემოსავალი მინიმალური იყო, მთავარი აქცენტი კეთდებოდა არაპროცენტულ შემოსავლებზე. ამ დროს მომსახურების ფასები (საკომისიო მომსახურების ტარიფები) საკმაოდ მაღალი იყო და არაპროცენტული შემოსავლები მთლიანი შემოსავლების უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენდნენ. მაგალითად, 1998-2000 წლებში მხოლოდ საკომისიო შემოსავლები მთლიანი შემოსავლების 20%-ის ფარგლებში იყო, მაშინ, როცა 2008 წლიდან დღემდე საშუალოდ 8%-ს შეადგენს. აღნიშნული ტენდენცია ორი გარემოებითაა განპირობებული: უპირველეს ყოვლისა, საკრედიტო საქმიანობის გაფართოების შედეგად საკომისიო შემოსავლების წილი ბუნებრივად შემცირდა, მეორე მხრივ კი, კონკურენტულმა ბრძოლამ ქართული ბანკები აიძულა, შეემცირებინათ საკომისიო მომსახურების ტარიფები, ხოლო კორპორაციული კლიენტებისათვის ისინი გაეხადათ მინიმალური ან, საერთოდ, ნულოვანი. თუმცა, აღნიშნული გარემოება არ ნიშნავს, რომ საკომისიო შემოსავლებმა დაკარგეს მნიშვნელობა და მეორეხარისხოვანი გახდნენ. ბანკები ცდილობენ მიიღონ მაქსიმუმი ასეთი ოპერაციებიდან, რაც მეტწილად ხორციელდება თანამედროვე საბანკო პროდუქტებისა და ტექნოლოგიების დანერგვით.

ქვემოთ მოცემულ ცხრილში (ცხრ. №10.1.) ნაჩვენებია, რომ ქართულ საბანკო სივრცეში პროცენტული შემოსავლების წილი მთლიან შემოსავლებში თანდათან იზრდებოდა და 2012 წლის ბოლოს 70%-ს მიაღწია. უშუალოდ პროცენტულ შემოსავლებში მნიშვნელოვანია ფიზიკური პირების სესხებიდან მიღებული შემოსავლების ხვედრითი წილის მნიშვნელოვანი ზრდა. რაც შეეხებ არაპროცენტული შემოსავლების სტრუქტურას, აქ თვალსაჩინოა საკომისიო მოსაკრებლებიდან მიღებული შემოსავლების წილის შემცირება და სხვა არაპროცენტული შემოსავლების წილის ზრდა, რის ხარჯზეც მთლიანი არაპროცენტული შემოსავლები საკმაოდ სტაბილურად იზრდება და მეტ-ნაკლები რყევებით ინარჩუნებს თავის პოზიციებს კომერციული ბანკების მთლიანი შემოსავლების ფორმირებაში.

ცხრ. №10.1. საქართველოს საბანკო სისტემის შემოსავლების სტრუქტურა წლების მიხედვით (%)

	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
პროცენტული შემოსავლები	66	66	63	56	69	66	71	70
სესხებიდან	60	57	57	50	66	61	66	64
ბანკთაშორისი სესხებიდან	4	1	1	1	1	0	0	0
ფიზიკური პირების სესხებიდან	13	17	25	19	23	30	31	33
იურიდიული პირების სესხებიდან	43	39	31	30	42	31	35	31
ფასიანი ქაღალდებიდან	3	1	4	5	0	2	3	4
სხვა პროცენტული შემოსავლები	3	8	2	1	3	3	2	2
არაპროცენტული შემოსავლები	34	34	37	44	31	34	29	30
საკომისიოები მომსახურებიდან	20	21	14	14	12	8	8	9
დღივინგური ოპერაციებიდან (წმინდა)	5	10	8	10	7	9	6	5
სხვა არაპროცენტული შემოსავლები	9	3	15	20	12	17	15	16
სულ შემოსავლები	100	100	100	100	100	100	100	100

ერთი შეხედვით, რამდენად უცნაურადაც არ უნდა ჩანდეს, არაპროცენტული შემოსავლების ზრდის არცთუ ურიგო ტემპები ქართულ რეალობაში პროცენტული შემოსავლების მთავარი წყაროს დაკრედიტების მაღალი ტემპებითაა განპირობებული. კომერციული ბანკების მიერ დაკრედიტების პროცესის „სრული ფრონტით“ გაშლამ, კრედიტის ხელმისაწვდომობის ზრდამ, თავისთავად გამოიწვია კლიენტების მოთხოვნილებების ზრდა, საბანკო მომსახურების არეალის გაფართოება, არასაკრედიტო პროდუქტების პოპულარიზაცია, თანამედროვე პროდუქტებისა და ტექნოლოგიების დანერგვა და გაყიდვების ზრდა.

აღნიშნული ტენდენციის გამოძახილია თანამედროვე საბანკო საქმეში არსებული ტენდენცია, რომელიც იწოდება „ჯვარედინ გაყიდვებად“ (**cross-selling**). ჯვარედინი გაყიდვების დროს კომერციული ბანკები ერთი ან რამდენიმე საბანკო პროდუქტით მოსარგებლე ან ახალ კლიენტს სთავაზობენ დამატებით საბანკო პროდუქტს ან მომსახურებას. აღნიშნული მეთოდი კომერციული ბანკების მიერ გამოიყენება გაყიდვების მოცულობის, ანუ შემოსავლების გასაზრდელად და კლიენტების ლოიალობის დონის ასამაღლებლად. ჯვარედინი გაყიდვები ორი სახეობისაა: გარე და შიდა. პირველ შემთხვევაში ბანკი რომელიმე, მაგალითად, სადაზღვევო კომპანიასთან ერთად ახდენს საკუთარ კლიენტებთან პარტნიორის პროდუქტებისა და მომსახურების შეთავაზებას. მეორე შემთხვევაში კომერციულ ბანკში ერთი ბიზნესმიმართულების თანამშრომელი, მაგალითად, საკრედიტო ოფიცერი, თავის კორპორაციულ კლიენტს სთავაზობს თანამშრომლებისათვის სახელფასო პროექტს, პლასტიკურ ბარათს ან განვადებებს.

როგორც გასული მასალიდან (პარაგრაფი 9.4.) გვახსოვს, საქართველოს საბანკო დაწესებულებებისათვის დამტკიცებული ანგარიშთა გეგმის მიხედვით (ცხრ. №9.1.), შემოსავლებისათვის გამოიყენება კლასები, რომელთა თანრიგის პირველი ციფრებია 6 და 7. მათი დახასიათება გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის შემოსავლების კლასიფიკაციის შესახებ და მათი შინაარსის გაგებაშიც დაგვეხმარება. ანგარიშთა გეგმა ითვალისწინებს ბასს-ის დარიცხვის პრინციპს, რომლის მიხედვით, შემოსავლების შესაბამის ანგარიშებზე აღირიცხება

არა მარტო მიღებული, არამედ ჯერჯერობით მიუღებელი, მაგრამ შესაბამის პერიოდში „გამომუშავებული“ შემოსავალი. მოკლედ დავახასიათოთ შემოსავლების ძირითადი სახეობები საქართველოში საბანკო დანესებულებების ანგარიშთა გეგმის მიხედვით:

- **60. შემოსავალი სახელმწიფო სექტორიდან** – აღირიცხება სახელმწიფო ინსტიტუტებსა და სახელმწიფო კონტროლს დაქვემდებარებული საწარმოებისათვის მიცემული სესხებიდან, ასევე სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდებიდან მიღებული პროცენტული შემოსავლები;
- **62. შემოსავალი საბანკო და საფინანსო სექტორიდან** – აღირიცხება პროცენტული შემოსავლები, მიღებული ბანკებში ნოსტრო ანგარიშების მიხედვით, ბანკებში განთავსებული დეპოზიტებისა და გაცემული სესხების მიხედვით, ასევე ლორო ანგარიშების ოვერდრაფტების მიხედვით;
- **63. შემოსავალი კომერციული სექტორიდან** – აღირიცხება კლიენტებისათვის გაცემული სესხებიდან და კორპორაციული ფასიანი ქაღალდებიდან მიღებული პროცენტული შემოსავლები, ასევე დარიცხული ჯარიმები და საურავები კლიენტებისათვის გაცემული სესხებიდან;
- **64. საკომისიო და შემოსავლები განუხლები მომსახურების მიხედვით** – აღირიცხება ისეთი საკომისიო შემოსავლები, როგორებიცაა: უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის მიხედვით, სალაროს ოპერაციებიდან, ფულის ინკასაციიდან და ტრანსპორტირებიდან, ანგარიშების გახსნიდან და წარმოებიდან (გადარიცხვებიდან), კლიენტების საკომუნიკაციო მომსახურებიდან, საკონსულტაციო და საექსპერტო მომსახურებიდან, დეპოზიტარული მომსახურებიდან და სხვა დანარჩენი ოპერაციებიდან;
- **65. დივიდენდები** – აღირიცხება ბანკის ფასიანი ქაღალდების საინვესტიციო პორტფელით მისაღები დივიდენდების მიხედვით ყველა შემოსავალი, რომლებიც შედის არაპროცენტული შემოსავლების ჯგუფში;
- **66. შემოსავალი დილინგური ოპერაციებიდან** – აღირიცხება ყველა სახის ფასიანი ქაღალდებისა და უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციებიდან მიღებული შემოსავლები, ასევე შემოსავლები სავალუტო სახსრების გადაფასებიდან. ისინი შედიან არაპროცენტული შემოსავლების ჯგუფში;
- **69. შემოსავალი საინვესტიციო ოპერაციებიდან** – აღირიცხება საინვესტიციო პორტფელში არსებული ყველა ტიპის ფასიანი ქაღალდებიდან მიღებული ისეთი შემოსავლები, რომლებიც წარმოიშობა მათი რეალიზაციისას შესყიდვისა და რეალიზაციის ფასებს შორის დადებითი სხვაობით და შედიან არაპროცენტული შემოსავლების ჯგუფში;
- **70. შემოსავალი დანარჩენი ოპერაციებიდან** – აღირიცხება შემოსავლები, რომლებიც მიღებულია ბროკერული, ფაქტორინგული, ოპერაციული და ფინანსური ლიზინგის ოპერაციებიდან და გარანტიებიდან. ასევე გამოიყენება ფიქსირებული აქტივების გაყიდვიდან და გადაფასებიდან მიღებული შემოსავლების, სალაროს ზედმეტობის, მიღებული ჯარიმებისა და საურავების, სხვა შემოსავლების აღირიცხვისათვის. ამ კლასში აღირიცხება შესაბამისი ოპერაციებიდან მიღებული როგორც პროცენტული, ისე არაპროცენტული შემოსავლები;
- **76. გაუთვალისწინებელი შემოსავალი** – გამოიყენება ბანკის ყოველდღიური საქმიანობისათვის იმ არატიპური შემოსავლების აღსარიცხავად, რომელთაც იგი ახორციელებს არარეგულარულად და იშვიათად.

როგორც ვხედავთ, ფასიანი ქაღალდებიდან (როგორც სახელმწიფო, ისე კორპორაციული) მიღებული შემოსავლები სამ ტიპად იყოფა და, შესაბამისად, სხვადასხვა კლასში აღირიცხება:

- **შემოსავლები პროცენტული და დისკონტური ფასიანი ქაღალდებიდან** – აღირიცხება 60 კლასში. ესაა ოპერაციები, როცა კომერციული ბანკი ყიდულობს ფასიან ქაღალდებს ფიქსირებული განაკვეთით და მათ ფლობას აპირებს დაფარვის ვადამდე;
- **შემოსავლები ფასიანი ქაღალდების დილინგური ოპერაციებიდან** – აღირიცხება 66 კლასში. ესაა ოპერაციები, როცა კომერციული ბანკი ყიდულობს ფასიან ქაღალდებს ორგანიზებულ ბაზარზე აქტიური ვაჭრობისათვის (ყიდვა-გაყიდვა). ამ შემთხვევაში ფასიანი ქაღალდები ექვემდებარება გადაფასებას საბაზრო ფასის შესაბამისად;
- **შემოსავლები საინვესტიციო ფასიანი ქაღალდებიდან** – აღირიცხება 69 კლასში. ესაა ოპერაციები, როცა კომერციული ბანკი ყიდულობს ფასიან ქაღალდებს ფიქსირებული განაკვეთით და ყიდის მათ დაფარვის ვადის დადგომამდე.

პირველი მათგანი საპროცენტო, ხოლო შემდეგი ორი – არაპროცენტულ შემოსავლებს მიეკუთვნება. ასევე აღსანიშნავია კლასი 70 (შემოსავლები დანარჩენი ოპერაციებიდან), სადაც აღირიცხება ცალკეული ოპერაციებიდან მიღებული როგორც პროცენტული, ისე არაპროცენტული შემოსავლები.

10.2. კომერციული ბანკის ხარჯები

კომერციულ ბანკს, როგორც ნებისმიერ ბიზნესს, თავისი მიზნების მისაღწევად აუცილებლად ესაჭიროება ხარჯების გაწევა, თანაც საბანკო საქმე მეტად „ხარჯიანი“ ბიზნესია. მისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, ბანკს უწევს მნიშვნელოვანი ხარჯების გაწევა მოზიდული რესურსებისათვის. ასევე საბანკო საქმის სპეციფიკაა ის, რომ ესაჭიროება საკმაო ადამიანური რესურსი, თანაც მაღალკვალიფიციური, მაგალითად, საქართველოს საბანკო სისტემაში პერსონალის ხარჯი მთლიანი არაპროცენტული ხარჯების 40%-ის ფარგლებშია. ამასთან, საბანკო საქმე მუდმივად ითხოვს უახლესი ტექნოლოგიური მიღწევების დანერგვას, მის მომსახურებასა და პერმანენტულ განახლებას. დიდი კაპიტალდაბანდებები გაიწევა ბანკებში სოლიდური და პრეზენტაბელური იმიჯის შენარჩუნებისა და რეკლამის მიმართულებით. ასევე, საბანკო საქმის სპეციფიკიდან გამომდინარე, საკმაო ხარჯები გაიწევა სხვადასხვა რეზერვის შექმნისათვის.

კომერციული ბანკების ხარჯები ბევრად უფრო მრავალფეროვანია, ვიდრე მისი შემოსავლები და მათი კლასიფიკაცია სხვადასხვაგვარად ხდება, თუმცა, ყველაზე გავრცელებული კლასიფიკაციით გვაქვს სამი ძირითადი ხარჯი, რომლებიც, თავის მხრივ, რამდენიმე ქვესახეობად იყოფა:

- **პროცენტული ხარჯები:**
  - პროცენტული ხარჯები არასაბანკო დეპოზიტებზე;
  - პროცენტული ხარჯები საბანკო დეპოზიტებზე;